

Naslov članka/Article:

Kaninsko pogorje in človek

The Kanin Mountains and Human Activities

Avtor/Author:

Dr. Jurij Kunaver

<https://doi.org/10.59132/geo/2022/1/10-21>

CC licenca

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav

Geografija v šoli št. 1/2022, letnik 30

ISSN 1318-4717

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Kraj in leto izdaje: Ljubljana, 2022

Spletna stran revije:

<https://www.zrss.si/strokovne-revije/geografija-v-soli/>

Dr. Jurij Kunaver

Kaninsko pogorje in človek

10

GEOGRAFIJA V ŠOLI | 1/2022

PLANINSKI DOM PETRA SKALARJA

Foto: U. Kunaver

Dr. Jurij Kunaver

jurij.kunaver@siol.net

COBISS: 1.04

Namesto uvoda

V uvodu študije o kaninskem ledeniško preoblikovanem krasu sem leta 1983 napisal: »Izkazalo se je, da pogorje ni samo območje razvitega kraškega fenomena, temveč da je celovita pokrajina, čeprav gorska, ki zasluži vsestransko proučitev. Kaninsko pogorje torej ni samo geomorfološki, ampak je tudi geografski pojav, v katerem se je kot njegov preoblikovalec že v prejšnjih stoletjih pojavil tudi človek. Kot tak stopa posebno močno v ospredje prav danes. To omenjamo zato, ker je pogorje, bolj kot se zdi na prvi pogled, povezano z Bovško kotlino oziroma z njenimi ljudmi. Vezi s širšim zaledjem so se sicer močno razrahljale, saj so razen ene propadle skoraj vse kaninske planine. Toda v pogorju se poleti še pasejo osamljene skupine ovac, še bolj koz, ki jih lastniki poženejo na visokogorske pašnike in jih prepustijo same sebi. Zadnja desetletja to ni več življenjska potreba Bovčanov, temveč izraz in nadaljevanje tradicije. Človek je v Kaninskem pogorju zapustil presenetljivo veliko sledov, in to dela še danes z razvojem smučarskega turizma. Najbolj preseneča velika gostota krajevnih in ledinskih imen, ki jih je mogoče s pomočjo poznavalcev odkriti v še tako odmaknjenih krajih. Od vsega so krajevna imena najboljša priča o stalni prisotnosti človeka v

Slika 1: Značilna podoba Zavrzelna s senikom in desno bočno moreno ledenika iz Goričice.

Foto: J. Kunaver

Izvleček

Prispevek predstavlja Kaninsko pogorje kot območje stoletnega delovanja človeka, kjer so se kot najstarejši ohranili redki sledovi nekdanjih sedmih kaninskih planin. Po drugi svetovni vojni planin zvečine niso obnovili. Izjema je planina Krnica, ki izkorišča nekoliko bogatejša visokogorska travišča na območju istoimenske globoke dolinske zareze. Nekdanji kaninski pašniki so bili večinoma tam, kjer je bilo po zadnji poledenitvi na površju odloženega več ledeniškega grušča. Visokogorska pašna travišča so nekdanji pastirji našli predvsem v višjih delih pobočij in v spodnjem in srednjem nadstropju Kaninskih podov ter Goričice, med 1300 in 2000 m. Posamezni lastniki drobnice so še nedavno poleti v visokogorje zaganjali manjše trope ovac in koz, kar je bil bolj izraz tradicije kot pa potrebe. Planinstvo se je v pogorju začelo s Kugyjem, nadaljevalo pa z izgradnjo planinske koče, ki je nato leta 1970 pogorela. Novo so postavili bližje žičnici, a ne najbolj posrečeno. Turno smučanje se je razmahnilo zlasti po drugi svetovni vojni, od sredine sedemdesetih let, po izgradnji sistema kaninskih žičnic, pa sodobno smučanje po urejenih smučiščih. Debela snežna odeja je v Kaninskem pogorju vsakoletna stalnica, kar je poleg povezanosti z žičniškim sistemom in smučišči na italijanski strani zagotovilo za nemoteno delovanje. Ovira so lahko le zelo obilne snežne padavine in močan veter. Povečuje se tudi poletni obisk, zato postaja Kaninsko pogorje eno bolj obiskanih pri nas. Dodatna privlačnost je pestrost pojavov visokogorskega krasa, po čemer slovi v evropskem merilu, kot tudi po izjemni gostoti globokih brezen. Prva svetovna vojna je na planoti Goričici in na Rombonu, kjer je dve leti potekala frontna črta med avstrijsko in italijansko vojsko, zapustila številne sledove. Tudi to je del današnje turistične ponudbe. Kako pa bo Kaninsko pogorje, z vsem bogastvom flore in favne in kot vir pitne vode, vzdržalo vse močnejši turistični pritisk, je še neodgovorjeno vprašanje.

Ključne besede: Kaninsko pogorje, pašništvo, planinstvo, začetki smučanja, prva svetovna vojna, žičnica, smučišča, učna pot, zaraščanje

The Kanin Mountains and Human Activities

Abstract

This paper examines the Kanin Mountains as an area which man has shaped for centuries and where rare traces of the seven Kanin mountains have been preserved. With the exception of the Krnica mountain, most of the mountain pastures were not revived after World War II. Krnica exploits the slightly richer alpine grassland in the area of a deep valley notch with the same name. The former Kanin pastures were mostly located in the areas covered with thicker layers of glacial debris after the last glaciation. As a rule, the high mountain pastures were found by one-time herdsmen in the higher parts of slopes and in the lower and middle elevations of the Kaninski podi Plateau and the Goričica Plateau, between 1300m and 2000m. Until recently, some small cattle owners still led smaller herds of sheep and goats to the high mountains during the summer. This was typically done out of deep respect for tradition rather than necessity. Mountaineering in the Kanin Mountains commenced with Julius Kugy and continued with the construction of a mountain hut. After the hut burnt down in 1970, a new one was built, not aptly, closer to the ski lift. Cross-country skiing became vastly popular after World War II. Since the mid-1970s when a cable-car system was built, however, it has been gradually replaced by modern skiing on groomed trails. The ski resorts on the Italian side of the mountains, the cable-car system and excellent snow conditions, a regular feature the winter season in the Kanin Mountains, all ensure a smooth operation of the ski centre. This can only be prevented by heavy snowfalls and strong winds. The Kanin mountains are also becoming increasingly popular with summer visitors. In addition to being renowned in Europe for its variety of high-mountain karst phenomena, it is also well-known for the exceptional density of deep chasms. World War I left many traces on the Goričica Plateau and on Mt. Rombon, which remained the frontline between the Austrian and Italian armies for two years. Whilst these are part of tourist offer today, time will show if the Kanin Mountains with all their rich flora and fauna are able to withstand the mounting pressure of tourism.

Keywords: Kanin Mountains, pasture, mountaineering, birth of skiing, World War I, cable car, ski resorts, educational path, overgrowing

tem, sicer močno skalnatem svetu. So pa tu tudi številne steze, ki omogočajo prehode v vseh smereh. Najbolj so se pomnožile v prvi svetovni vojni, ko je tu čez potekala avstrijsko-italijanska fronta. Ostanki nekdanjega intenzivnega pašništva so med drugim tudi podpisi pastirjev v živi skali na Kačarjevi glavi, ki smo jih nekoč že omenjali v zvezi z iznosom korozije in zniževanjem površja. Morda pa se pozna vpliv te dejavnosti tudi v vegetaciji, posebno v zgornji gozdni meji« (Kunaver, 1983, str. 201).

Kratek opis zgodovine Kaninskega pogorja

Redko govorimo o človeški zgodovini kakega pogorja, a Kaninsko jo ima. Mislimo na vse, kar je povezano s človekom, kajti tako ali drugače so ga vedno zanimale prostrane višine, ne glede, ali je živel pod njimi na južni, bovški, ali severozahodni, rezijanski strani. Z obeh strani je razmeroma lahko dostopno. Zelo zgodnje izkoriščanje gorskega sveta za lov in pašo živine je znano v mnogih alpskih območjih in ni razloga, da ne bi bilo tako tudi na Kaninu. V osrednjih Julijskih Alpah, zlasti okoli Bohinja, arheologi odkrivajo večtisočletno prisotnost človeka, ne samo v dnu dolin, ampak tudi na visokogorskih planotah, tudi zaradi iskanja rud. Teh na Kaninu, sredi samega čistega apnenca in dolomita, ni, so pa jasni ostanki planin, kjer so stoletja nazaj pasli drobnico. Od sedmih planin je danes živa samo ena, planina Krnica, do katere je mogoče priti s terenskim avtom. Delovanje kaninskih planin sta močno ovirali obe svetovni vojni, zlasti prva. Po prvi vojni so ponovno oživele skoraj vse, po drugi pa samo nekatere. A kmalu, leta 1950, je prišla znamenita odredba o prepovedi koz na Bovškem (Zgornjem

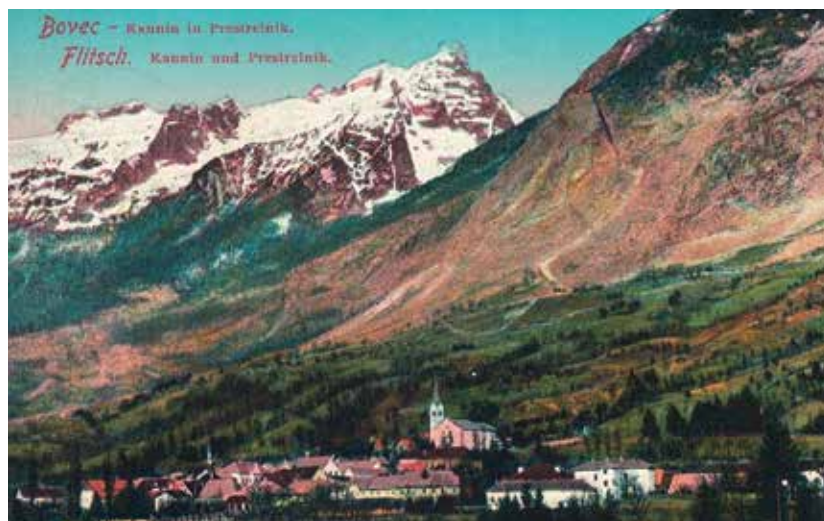
Posočju), ko so kmetje tako rekoč čez noč morali oddati svoje priljubljene živali. Koze so bile napoti oblastem že prej, ker so v mladem, ali pa redkem gozdu na strmih pobočjih obirale mlado listje, poganjke pa tudi grizle skorjo ter s tem škodovala vegetaciji.

Tudi avstrijske vojaške fotografije iz časa soške fronte na Bovškem kažejo povsem gola, neporaščena kaninska pobočja tik nad naselji, kar zagotovo lahko povezujemo z zimsko pašo po strminah, značilno za koze. Koze so bile, kot bomo videli, tudi sestavni del večine tropov drobnice, ki so domačinom dajale mleko za znani bovški sir, zlasti poleti na planinah. V zgodovino Kanina torej spada tudi spreminjanje rastlinstva v najnižjih delih pobočij, ki je v desetletjih po drugi svetovni vojni v znamenju močnega zaraščanja.

Slika 3: Zapuščena prestaja na Poljanci na pobočjih Kaninskega pogorja je primer stavbe, v kateri so v topli polovici leta prebivali domačini iz Plužen zaradi košnje in predelave mleka. Tudi kakšen čompar se je našel v bližini.

Foto: J. Kunaver

Slika 4: Na razglednici Bovca in Kaninskega pogorja je v ozadju videti v spodnjih delih gola, neporaščena pobočja, kakršna so bila zaradi kozje paše tik pred izbruhom prve svetovne vojne (verjetno leta 1912).

Vir: Tolminski muzej

V osrednjih Julijskih Alpah, zlasti okoli Bohinja, arheologi odkrivajo večtisočletno prisotnost človeka, ne samo v dnu dolin, ampak tudi na visokogorskih planotah, tudi zaradi iskanja rud. Teh na Kaninu, sredi samega čistega apnenca in dolomita, ni, so pa jasni ostanki planin, kjer so stoletja nazaj pasli drobnico.

Slika 2: Čompar je s »kašto« ali s podpornim zidom ustvarjena njivica za pridelovanje krompirja – čomp na Bovškem. Na sliki je opuščen čompar.

Foto: J. Kunaver

Slika 5: Za celotno Bovško in tudi za kaninsko podnožje je značilno hitro zaraščanje nekdanjih skromnejših obdelovalnih površin, kar je posledica zmanjšanja in prestrukturiranja prebivalstva ter upadanja zanimanja za kmetijstvo. Na sliki je stanje travnika pred približno 30 leti, današnje je lahko samo slabše.

Foto: J. Kunaver

Slika 6: Bovški smučarji pri planinski koči Petra Skalarja, 31. junija 1951

Vir: Miran Mihelič

Planinstvo in smučanje

Značilna pretekla dogajanja na Kaninu lahko v tem kratkem pregledu bolj naštejemo, kot pa opisujemo, nekatera zaporedno, druga po področjih, na primer o objektih za bivanje. Prvo

planinsko kočo Canin Hütte je leta 1895 na višini 1811 m postavila Jadranska podružnica nemško-avstrijskega planinskega društva Alpenverein iz Trsta in Gorice. Med soško fronto v prvi svetovni vojni je bila koča prvič poškodovana. Leta 1922 jo je obnovil CAI (Club Alpino Italiano) iz Trsta, leta 1936 pa tudi povečal in prenovil. Kočo so imenovali Ricovero Timeus po tržaškem iredentistu. Bovčani pa so jo vse od začetka imenovali Kaninska koča. Tudi med drugo svetovno vojno je bila močno poškodovana, a so jo Bovčani, člani planinskega društva, obnovili s prostovoljnim delom in jo 24. avgusta 1952 slovesno odprli. Poimenovali so jo po Tigrovcu Ferdu Kravanji - Petru Skalarju (1911–1944) iz Čezsoče. Do novega leta 1972, ko je po nesreči pogorela, je bila znana pod imenom Planinski dom Petra Skalarja. Danes nosi to ime novi dom, zgrajen 1983 pod vrhom Konjca, do katerega je najhitrejši dostop od zgornje postaje kaninske žičnice. Lokacija stare kaninske koče je bila po mnenju mnogih precej lepša, a vpliv nove kaninske žičnice in bližina poti na vrh Kanina sta bila odločilna pri izbiri nove lokacije. Nedaleč od te koče je bil tudi zimski bivač oziroma zimska soba, ki so jo pozno jeseni leta 2021 odstranili. Pri stari koči stoji najnovejša pridobitev za planince, bivač v obliki zabojnika, ki so ga postavili bovški planinci, nedvoumni odraz navezanosti na staro lokacijo. Kaninsko pogorje je iz leta v leto bolj obljudeno tudi po zaslugi jamarjev. Za njihove potrebe so postavili jamarski bivač v zahodnem delu Kaninskih podov, obeta pa se še podoben objekt v zgornjem delu Goričice.

Tradicija smučanja je na Bovškem prav tako povezana s Kaninskim pogorjem. Miran Mihelič v Vodniku navaja, da so »v času Avstro-Ogrske smuči izdelovali v delavnici Ivana Miheliča, česar se je naučil v času pred 1903, ko je bil v mojstrski šoli v Gradcu«. Smučanje se je razmahnilo tudi pod Italijo in pozneje v Jugoslaviji, ko so prišle na trg Elanove smuči. Na Kaninu so Bovčani v glavnem smučali v okolici stare koče, dalje v smeri proti Zadnjemu dolu, v Velikem grabnu, v smeri Prevale ter v Krnico.

Po obnovi koče so se začeli tradicionalni Prvomajski veleslalomi kot meddruštveno tekmovanje. Kanin je zaslovel tudi s turnim smučanjem. Kot najboljši teren zanj je slovelo pobočje od Vrha Osojnic (2400 m) nad sedanjim planinskim domom navzdol do stare koče, pa tudi v druge smeri. V času priprav za gradnjo žičnice so Bovčani konec šestdesetih let na takratni državni praznik 22. julija organizirali meddruštveno tekmovanje v Velikem grabnu, takrat še polnem snega. Po dolini Krnice pa so organizirali turni smuk še 11. avgusta 1969.

Slika 7: Koča Petra Skalarja je dajala zavetje tudi prvim jamarjem leta 1963.

Foto: J. Kunaver

Slika 9: Od nakopičenega snega poškodovana žičniška konstrukcija na Prevali, avgusta 2014

Foto: J. Kunaver

Slika 8: Potem ko je koča v začetku sedemdesetih let 20. stoletja nesrečno pogorela, njenega propada ni bilo mogoče več ustaviti. Avtor pri razvalinah, 17. julija 2017.

Foto: J. Kunaver

Sedanji sistem kaninskih žičnic je rezultat uresničitve detajlnega načrta ATC Bovec, ki ga je v okviru projekta Gornji Jadran sofinanciral Razvojni program Združenih narodov, izdelal pa Urbanistični inštitut v Ljubljani. Kaninsko žičnico so uradno odprli 29. novembra 1973, dve leti kasneje, 31. marca 1975, pa jo je poškodoval plaz na postaji C. Redno je obratovala do resne okvare 25. januarja 2013, zaradi katere je mirovala tri leta in pol. Septembra 2016 so jo ponovno zagnali. Kaninsko žičnico težave spremljajo skoraj ves čas, zadnja leta tudi poškodbe naprav zaradi velikih količin zapadlega snega.

Vsakdo se na svoje oči lahko prepriča, da je zgornja postaja kaninske žičnice na višini 2202 m odlično izhodišče za planinske pohode in turne smuke v vse smeri. Od tu je izjemen razgled na Bovško kotlino, za njo pa se dvigajo Vzhodne Julijske Alpe z vrhovi od Mangarta in Jalovca prek Razorja in Triglava do Krna. Tik pred nami vidimo Polovnik, ki se dviga nad levim bregom Soče. Na desnem bregu je hrbet prostranega Breginjskega Stola. Za njim je mogoče videti

Matajur, še naprej pa Furlansko nižino, vse do beneških lagun. Vzdolž doline Soče seže pogled vse do najvišjih hrbtov in vrhov Notranjske.

Slika 10: Pogled izpod Prestreljeniškega okna na zgornjo postajo kaninske žičnice, na dolino zgornje Soče ter v smeri Triglava. Na levi Jalovec.

Foto: J. Kunaver

O imenoslovju Kanina in gorskih poteh

Pomembna kulturna dediščina so krajevna in ledinska imena, ki jih je mogoče s pomočjo danes že redkih poznavalcev, z izjemo lovcev, odkriti v odmaknjenih krajih. Mreža gorskih poti, ki v Kaninskem pogorju, še bolj kot drugod, omogoča prehode v vseh smereh, je precej gosta. Poti so se najbolj namnožile v prvi svetovni vojni, ko je tu potekala avstrijsko-italijanska fronta. Mnoge propadajo, se zaraščajo, kakor da ne vemo, kaj bi z njimi, kakor da jih je preveč! A hoditi varno po njih namesto po brezpotjih, je zagotovo bolje. V našem skupnem interesu je, da ohranimo zanamcem čim več poti in krajevnih

Mreža gorskih poti je precej gosta. Poti so se najbolj namnožile v prvi svetovni vojni, ko je tu potekala avstrijsko-italijanska fronta.

poimenovanj. Spoznavanje najpomembnejših naravnih, kulturnih in zgodovinskih značilnosti Kaninskega pogorja ohranja vezi med preteklostjo in prihodnostjo.

Bovška imena, kot so Kanin, Rombon, Glijun, Kluža, so bržkone predslovanskega izvora. Za Kluže, kar je knjižni zapis, medtem ko Bovčani pogosto uporabljajo edninsko obliko Kluža, vemo, da je romanskega izvora, iz latinščine (*clausus* – zaprt). Rimljani so soteske oziroma dolinske zožitve enako označevali na različnih krajih. V vzhodnih Alpah ni malo krajev z imeni podobnega nastanka, na primer Chiusaforte, Klause, tudi v francoskih Alpah jih najdemo. Po kaninskem gorskem terenu pa kar mrgoli domačih ledinskih imen, med katerimi mnoga še vedno niso zapisana. Z imenom Glijun za rečico, ki izvira izpod Kanina blizu vasi Plužna, oziroma z njegovo pravilno rabo in pisanjem imajo Bovčani kar nekaj težav. Na vsak način bi nekaterim bolj ustrezala skrajšana oblika Gljun. Edina razlaga te brezbriznosti je neobčutljivost za kulturno dediščino. Pisec je od domačinov, predvsem starejših, še pred leti slišal njihovo blagglasno izgovarjavo Hlijun, ali pa Hlejun, torej z omehčanim bovškim g-jem. Te dediščine se pač ne moreš otresti in jo nosiš s seboj kot neke vrste svetinjo. A ime Glijun je zabeleženo tudi na vsaj dve stoletji starih zemljevidih in o njegovi avtentičnosti ne more biti dvoma.

Slika 11: Že dolgo, predolgo je na mostu čez Glijun tabla s popačenim imenom.

Foto: J. Kunaver

Ko so se v letih 1985–1987 zvrstili trije poletni alpski mladinski raziskovalni tabori na Bovškem, smo s pomočjo domačina Tončija Sovdata imenoslovno raziskali planoto Goričico in v zborniku *Pokrajina in ljudje na Bovškem* (1988)

objavili karto gorskih ledinskih imen. Ta divja, visokogorska kraška planota, danes zaradi zaraščanja marsikje skoraj neprehodna, se z zapisanimi krajevnimi imeni pokaže v povsem drugi luči. Tudi gorska pokrajina se spreminja, še posebej pod vplivom človeka. Stoletja dolga pašniška tradicija je povzročila bolj odprto, bolj prehodno pokrajino. Ko pa so kaninske planine opustele, se je na skromne gorske trate začelo vračati rušje. Zgoraj navedeni nekdanji pastir nam je pripovedoval, kako na Goričici izginjajo prehodi med rušjem, kjer so nekoč gnali drobnico. Nazadnje bodo le še zemljepisna imena, ki smo jih zbrali, ostala edini dokaz nekoč mnogo večje prisotnosti domačega človeka na kaninskih višinah. S krajevnimi imeni, ki niso bila nikjer zabeležena, prenašala so se le ustno iz roda v rod, so si pastirji spretno pomagali pri orientaciji.

Slika 12: Peča ali Peči so stene nad Plužnami in izvirom Glijuna.

Foto: J. Kunaver

Bovško krajevno imenoslovje pozna tudi nesmisle, ki so se nekoč znašli na topografskih kartah. Domače ime Peči (Peča) ali Na Pečeh nad Plužnami (po domače Plužno) so na italijanskih vojaških zemljevidih pred drugo svetovno vojno zapisali kot Planina dei cani. Ker so Peči, nerazumevajoč pomena, spremenili v pse. Po vojni so nekateri naši nekritični kartografi ime prevedli v Planino na psih, in to napačno ime se je vleklo še do sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Neobčutljivost za pravilno rabo in pisanje zemljepisnih imen dokazuje tudi bovška beseda za značilne kaninske pobočne štrline skedenje. Še vedno se najdejo zemljevidi, zlasti pri naših zahodnih sosedih, ki poznajo le škedenj, Veliki, Mali, Veliki in Mali babanski škedenj, kar je napačno. Napačno pač zato, ker domačina nikoli ne sliši reči škedenj, ampak samo in vedno le skedenj.

Od najbolj samotnega do najbolj obiskanega pogorja

Na pobočjih Kanina se sedaj poleti pasejo samo še osamljene skupine ovac in koz, ki jih lastniki poženejo na visokogorske pašnike in jih za nekaj mesecev prepustijo same sebi. Tradicionalna reja ovac in koz v zadnjih desetletjih pač ni več življenjska potreba Bovčanov. Narobe pa bi bilo, če bi na preteklost pozabili in jo zanemarili. Pastirji so v Kaninskem pogorju že pred prvo svetovno vojno zapustili presenetljivo veliko sledov. V spodnjem delu Kaninskih podov so se ohranili celo z okovano palico narejeni podpisi na od ledu zgglajeni živi skali. Po nekaj desetletjih brez planinskega gospodarjenja jih deževnica počasi briše, sami vase so se zgrudili tudi že marsikateri zidovi nekdanjih planin in prestaj. Ali bomo to dediščino pustili propadati še naprej, je bržkone vprašanje, na katero je spričo skromne ozaveščenosti težko odgovoriti. Zapustili so nam jo naši predniki, ki so se morali prebijati skozi življenje v povsem drugačnih razmerah od današnjih. Pri tem so ustvarili kulturne vrednote, brez katerih bi bili danes revni in neboljani. To ni samo tradicija bovškega sirarstva, to ni

Slika 13: Pokojni Danilo Kravanja je bil eden zadnjih mlekarjev ali spravnikov na planini Krnica. Sedaj nadaljuje delo na tej planini Igor Mlekuž, ki pa ima samo čredo koz, brez ovac.

Foto: J. Kunaver

Slika 14: Tako je bilo Danilovo skladišče »blaga« na planini, kot so nekoč imenovali sirce.

Foto: J. Kunaver

samo materialna dediščina nekdanjega bovškega planinskega gospodarstva, ki se ne neguje dovolj organizirano.

Slika 15: Kozе Jožefa Mlekuža - Pepija, enega od nekdanjih rejcev koz na Plužnah.

Foto: J. Kunaver

Slika 16: Pokojni jamar, Anton Kranjc, z ovcami na vrhu Rombona, 2208 m, v šestdesetih letih prejšnjega stoletja.

Foto: J. Kunaver

Kam so vsak dan pastirji gnali drobnico, je odločal mlekar ali spravnik. Planino oziroma območje paše je poznal kot svoj žep. Ime planina v ožjem smislu nosi tudi sedanja lovska koča na Goričici (1336 m), kjer je bila prej mlekarnica. Mlekar je pošiljal pastirje skupaj s čredo, tako je pripovedoval Tonči Sovdat, tja, kjer je bila bolj sočna krma, ali na bolj osončena, ali pa bolj senčna območja. Po tem, kakšna je bila vsakodnevna paša, je izkušnjsko uravnaval proces sirjenja. Pri bolj sveži krmi je morala biti temperatura mleka višja, pri bolj suhi, iz sončnih pašnikov, pa nižja. Od domačinov sem izvedel, da so nekoč merili temperaturo mleka kar s

Pastirji so v Kaninskem pogorju že pred prvo svetovno vojno zapustili presenetljivo veliko sledov. V spodnjem delu Kaninskih podov so se ohranili celo z okovano palico narejeni podpisi na od ledu zgglajeni živi skali.

Slika 17: Pepi, Jožef Mlekuž, pri iskanju svojih koz in ovc na Skripih, ko še ni bilo žičnice.

Foto: J. Kunaver

komolcem. Kar pomeni, da je koža na komolcu občutljivejša, pa tudi čistejša in je bil za pravilno sirjenje dovolj občutek, ali je mleko manj ali bolj segreto.

Novejša zgodovina planinstva in smučanja

Še malo in pozabili bomo, da je bila še dolgo po drugi svetovni vojni za obisk Kaninskega pogorja potrebna posebna dovolilnica, ki smo jo morali pokazati graničarjem v karavli nad Plužno. Uradno je bilo še v osemdesetih letih tudi smučarjem brez dovoljenja prepovedano prestopiti državno mejo na sedlu Prevala, 2050 m, čeprav vsaj ob koncu tedna to ni več veljalo. In vendar, med tistimi, ki se še danes spominjajo nekdanjih razmer, bi se morda našel tudi

Slika 18: Dovolilnica za gibanje v obmejnem pasu, izdana v Ljubljani 11. avgusta 1962.

Foto: J. Kunaver

kakšen nekdanji državljani bivše Čkoslovaške republike, živeč kje v zahodni Evropi, ki si je v osemdesetih letih, v želji po boljšem življenju na Zahodu, upal ilegalno prečkati državno mejo na Prevali. Ali pa kakšen pripadnik nekdanje skupne armade, ki je služil vojsko v Bovcu, bil med graničarji in je po službeni dolžnosti zašel v Kaninsko pogorje. Oba se najbrž z mešanimi občutki spominjata davnih časov, eden s hvaležnostjo do kaninskih gozdov in gorske samote, ki so mu omogočili ilegalni prehod meje, drugi pa »opasnih kaninskih litica i mukotrpnog penjanja u planinu«.

Slika 19: Znani Bovčan in bovški častni občan Danilo Durjava na Kaninu, 9. maja 1965

Vir: Miran Mihelič

Slika 20: Z mehanizacijo zglajeno skalnato površje smučarske proge, ki ga je v nekaj letih porasla skromna flora z belim (Julijski mak) in rumenim makom (Kernerjev mak).

Foto: J. Kunaver

Danes je vse drugače, saj sta že več kot desetletje povezana naš in italijanski žičniški sistem in se meje komaj še zavedamo. Toda brez sestavka o zgodovini kaninskega smučanja bi se nam morda zdelo to dejstvo razumljivo samo po sebi, pa ni! Pred izgradnjo žičnice na Prestreljeniške pode leta 1975 ni bilo mogoče brez dolgega pešačenja

Še dolgo po drugi svetovni vojni je bila za obisk Kaninskega pogorja potrebna posebna dovolilnica, ki jo je bilo treba pokazati graničarjem v karavli nad Plužno. Uradno je bilo še v osemdesetih letih tudi smučarjem brez dovoljenja prepovedano prestopiti državno mejo na sedlu Prevala, 2050 m, čeprav vsaj ob koncu tedna to ni več veljalo.

Slika 21: Ponekod se na smučišču od časa do časa odpirajo udori nad kraškimi razpokami, kamor uhaja grušč s površja. Pred smučarsko sezono jih zasujejo, in to zadošča za nekaj let. Človek obrača, narava pa obrne!

Foto: J. Kunaver

priti do stare koče Petra Skalarja, kjer je bilo v spomladanskih mesecih, zlasti okrog 1. maja, središče kaninskega smučanja.

Z žičnico se je mogoče povzpeti do višine 2202 m, do višine okrog 1300 m pa tudi z avtomobilom po gozdni cesti. Zgornja postaja žičnice, kjer je restavracija, je odlično izhodišče, od koder lahko gredo obiskovalci na krajši obhod planote pod Prestreljenikom, kjer je učna pot, ali do Prestreljeniškega okna in še nekoliko naprej po planinski poti do roba Kaninskih podov. Prestreljeniški podi so dobro izhodišče za ture po planinskih poteh po dolgem in počez po vsem pogorju: na vrh Visokega Kanina (približno 3 ure), do nove planinske koče Petra Skalarja (ura in pol), do Prevale in na italijansko stran, v smeri planote Goričice in Rombona, ali pa peš v dolino. Kljub temu da velja Kaninsko pogorje za varnejše gorsko območje, so za varno pot potrebni primerna planinska oprema, dovolj zanesljivo vreme in izkušnje z gibanjem v visokogorju.

Vojna dogajanja in njihovi sledovi

V prvi svetovni vojni sta si nasprotnikovi vojski na Bovškem stali druga proti drugi skoraj brez kakršnekoli spremembe ves čas, od 24. avgusta 1915, ko so Italijani brez boja zasedli Bovec, pa vse do 24. oktobra 1917, ko se je prav tu začela znamenita ofenziva kombiniranih avstrijsko-nemških enot, podprtih s plinskim napadom. Ves ta čas je tekla frontna linija od Kala - Koritnice prek Ravelnika na Ravni Laz, od tod pa po pobočjih gorovja na Čuklo, tik pod Rombonom, 2208 m, od tod pa po severovzhodnem robu planote Goričice in dalje na dolino Možnice in naprej v Jezersko dolino. Največ sledov te izrazito stacionarne fronte se je zato ohranilo prav v okolici Čukle, 1767 m, ki je večkrat

menjala gospodarja. Večji del Kaninskega pogorja so imeli tako v rokah Italijani, Avstrijci pa so ves čas držali le majhno ozemlje vzhodno od Čukle. Največ sledov fronte je mogoče videti ob planinski poti na Rombon. Italijani so takoj po zasedbi ozemlja začeli graditi številne vojaške objekte, barake, zaklonišča, utrjene položaje, kakor tudi široke gorske poti »mulatiere«, primerne za mule in konje. S temi objekti so temeljito opremili zahodna in južna pobočja Rombona pa tudi od fronte bolj oddaljena pobočja nad Zavrzelnim in Plužnami. Še danes je na Bovškem vse polno ostankov vojaških poti in zaklonišč, marsikje pa se vidijo kraji, kjer so stale vojaške barake. Ohranila se je celo zidana stavba vojaške bolnice, in to v neposredni bližini spodnje postaje vojaške žičnice. Vsa ta dela so bila usmerjena v en sam cilj, osvojiti pomembno strateško točko nad Bovško kotlino, Veliki vrh ali Rombon. Italijanom to ni uspelo niti enkrat, zato pa so se večkrat odvijali najbolj krvavi boji na nekoliko nižji Čukli. Namena osvojiti vrh Rombona niso opustili vse do oktobrske ofenzive leta 1917. Za Rombon in Čuklo so se z Avstrijci dajali maja 1915, ko so dosegli vrh Čukle, nato avgusta 1915, septembra 1915, februarja 1916, marca istega leta in maja 1916, ko so Čuklo ponovno zasedli. V pozni jeseni in pozimi 1916/1917 so se boji med izčrpanimi nasprotniki umirili. 24. oktobra 1917 je dozorel načrt združenih avstrijskih in nemških sil, da s plinom preženejo italijanskega nasprotnika. Takrat je bilo v kaninskem visokogorju okrog 5.000 vojakov alpinov. Iz gora so jih pognali v beg še le

Na Bovškem skoraj ni hiše, kjer ne bi hranili kakšen ostanek iz tega časa: bodisi kos topovske bombe, kose vojaške opreme, male dereze, ki so jih pozimi uporabljali vojaki, čelade, bajonete itd.

Slika 22: Na sliki frontno območje, imenovano Bojišče, med avstrijskimi položaji, spredaj, in italijanskimi v ozadju, oziroma na Čukli (1767 m, v sredini zadaj) pod vrhom Rombona.

Foto: J. Kunaver

po hudih bojih in po tem, ko so zaradi plinskega napada avstrijsko-nemške enote zlahka prebile fronto v Bovški kotlini. O tem je Vasja Klavora napisal pretresljivo pripoved z naslovom Plavi križ. Na Bovškem skoraj ni hiše, kjer ne bi hranili kakšen ostanek iz tega časa: bodisi kos topovske bombe, kose vojaške opreme, male dereze, ki so jih pozimi uporabljali vojaki, čelade, bajonete itd.

Dveletna vojna je pustila številne sledove tudi na pobočjih in planotah v okolici Rombona. Iz leta v leto jih je sicer manj, a nekateri, na primer kaverne, bodo še dolgo pričali o dogajanju pred skoraj sto leti. Ivan Ivančič je eden od mnogih Bovčanov, ki so dan za dnem hodili na Rombon in raziskovali, kaj je ostalo od nekdanjega italijanskega ponosa. Že kmalu po koncu prve svetovne vojne, pa ves čas do začetka naslednje, so Bovčani znosili v dolino tone in tone železja ter ga izročali Italijanom za denar. Tudi po drugi svetovni vojni je bilo na terenu še veliko različnega vojaškega materiala.

Slika 23: Strmokras z mulatjero iz prve svetovne vojne, ki se zaradi ostankov snega na sliki še danes vidi kot tanka bela črta. Po njej so hodile procesije vojakov in vojaških mul ter potekal ves transport opreme, hrane in streliva. Iz avstrijske strani se je ni videlo, zato je bilo območje varno za gibanje.

Foto: J. Kunaver

Konkretnih podatkov, koliko je bilo vojaštva in delovnih živali v celoti, ali v določenih obdobjih, ki so dnevno sodelovali pri različnih gradnjah, v glavnem ni. Najtežja in najpomembnejša naloga, zlasti pomožnih enot, je bilo prenašanje materiala iz doline na višino preko 1600 m, kjer

Slika 24: Pokojni Franc Kravanja - Zajc na Goričici s svojimi ovčami in železnim drogom na rami iz prve svetovne vojne

Foto: J. Kunaver, okrog leta 1965

je bila fronta. Oskrba fronte se nikoli ni smela ustaviti, niti v najhujši zimi, in potekala je tudi oziroma predvsem ponoči. To si danes zelo težko predstavljamo, zlasti, kako živahno je moralo biti celotno območje Rombona, še posebej na italijanski strani. Na avstrijski strani je bilo branilcev manj in so imeli še večje težave pri transportu opreme in ljudi na isto višino. Imeli so na voljo precej manjši manevrski prostor, teren pa je bil še strmejši.

Prihodnost Kaninskega pogorja

Kaninsko pogorje je iz leta v leto bolj obljudeno in zato tudi vedno bolj onesnaženo. Ne obiskujejo ga samo smučarji in planinci, ampak tudi jamarji, jadralni padalci itd. Brez zadrege lahko trdimo, da je obiskovalcev pogorja vsako leto več. S tem vred pa se soočamo tudi z načrtovanjem novih smučarskih prog in naprav. Sedanja kaninska žičnica zagotovo terja obnovo. Med zamislimi tistih, ki bi radi iz kaninskih smučišč iztržili čim več, in tistih, ki jim je mar kaninska narava, so velike, morda celo nepremostljive razlike. Kako zadostiti enim in drugim je težko reči. Nečemu se bo treba pač odpovedati, a čemu? Na izviru Glijuna pri Plužnah je voda zagotovo že onesnažena, saj se pojavljajo pene, in to v nekoč popolnoma čisti studenčnici. In zakaj? Ker na zgornji postaji žičnice še ne uporabljajo sodobne tehnologije brez odplak, če sploh obstaja, ali pa si ne morejo »privoščiti«, da bi odplake dosledno vozili v dolino na prečiščevanje. Slednje tudi zato, ker so v tamkajšnji stavbi že od začetka računali, da bodo odplake enostavno spuščali v prvo kraško razpoko. Človek torej sam sebi pljuva v lastno skledo!

Vprašanj v zvezi s prihodnostjo Kaninskega pogorja je zagotovo mnogo več, kot je jasnih odgovorov.

Slika 25: Alpska velesa (*Dryas octopetala*), fotografirana na travni ruši, ki jo je snežni plaz na pobočjih doline Krnice odtrgal iz rastišča.

Foto: J. Kunaver

Viri in literatura

- Hrvatini, M. (1988). Nekatere značilnosti zemljiške razdelitve in novejšje spremembe izrabe tal na Bovškem. V J. Kunaver (ur.), *Pokrajina in ljudje na Bovškem* (str. 73–80). Ljubljana: Republiški koordinacijski odbor Gibanja Znanost mladini pri Zvezi organizacij za tehnično kulturo Slovenije.
- Ivančič, I. in Mlekuž, I. (2002). Vojaške žičnice na Bovškem. *Soški razgovori* (str. 199–204). Bovec: Zgodovinska sekcija KD Golobar.
- Ivančič, I. (2011). Mulatjere, zgradbe in utrdbe iz 1. svetovne vojne na Rombonu. Po sledih italijanskih alpincev. V J. Kunaver (ur.), *Kaninsko pogorje. Naravoslovni, zgodovinski in turistični vodnik* (str. 129–144). Bovec: Turistično društvo Bovec.
- Kajzelj, M. (2011). Bovško. *Od doline do planine: oris tradicionalnega gospodarjenja. Bovec country: from valley to the Alpine pasture: an outline of traditional farming economy*. Ljubljana: Založba Debora. Zbirka Skrita Slovenija.
- Klavora, V. (2000). *Plavi križ. Soška fronta, Bovec 1915–1917* (2. dopolnjena izdaja). Celovec: Mohorjeva založba.
- Klavora, V. (2011). Vojna dogajanja v Kaninskem pogorju. V J. Kunaver (ur.), *Kaninsko pogorje. Naravoslovni, zgodovinski in turistični vodnik* (str. 119–127). Bovec: Turistično društvo Bovec.
- Kunaver, J. (1988). Zemljepisna imena v visokogorskem svetu in njihova uporaba na primeru Rombona in Goričice. V: Kunaver, J. (ur.), 1988. *Pokrajina in ljudje na Bovškem*. Zbornik. Alpski mladinski raziskovalni tabori, Bovec, 1985–1987 (str. 125–132). Ljubljana: Republiški koordinacijski odbor gibanja »Znanost mladini«, ZOTKS.
- Kunaver, J. (1991). Nekateri negativni pojavi v novejši preobrazbi pokrajinske podobe Zgornjega in Srednjega Posočja. Geografska problematika severovzhodne Slovenije. *Dela*, 8, 138–146. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani.
- Kunaver, J. (1995). Plužna pri Bovcu, primer transformacije obmejnega naselja, njegovega prebivalstva in zemljišča. *Dela*, 11, 59–76. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete.
- Kunaver, J. (1998). *Julijske Alpe. Slovenija, pokrajine in ljudje* (str. 54–70). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kunaver, J. (2011). Kaninski pašniki in planine. V: Kunaver, J. (ur.), *Kaninsko pogorje. Naravoslovni, zgodovinski in turistični vodnik* (str. 111–117). Bovec: Turistično društvo Bovec.
- Kunaver, J. (2011). Naravoslovna učna pot na Prestreljenjskih podih. V: Kunaver, J. (ur.), *Kaninsko pogorje. Naravoslovni, zgodovinski in turistični vodnik* (str. 149–160). Bovec: Turistično društvo Bovec.
- Lipušček, R. (1988). Snežni plazovi in nekatere druge fizičnogeografske značilnosti Bovškega. V: Kunaver, J. (ur.), *Pokrajina in ljudje na Bovškem*. Zbornik. Alpski mladinski raziskovalni tabori, Bovec, 1985–1987 (str. 37–52). Ljubljana: Republiški koordinacijski odbor gibanja »Znanost mladini«.
- Melik, A. (1962). Bovec in Bovško. Regionalnogeografska študija. *Geografski zbornik*, 7, 307–387. Ljubljana: SAZU.
- Mihelič, M. (2011). Zgodovina planinstva, planinske koče in smučanja. V: Kunaver, J. (ur.), *Kaninsko pogorje. Naravoslovni, zgodovinski in turistični vodnik* (str. 111–117). Bovec: Turistično društvo Bovec.